

Antiikin nimistöä

■ H. K. RIIKONEN

Heikki Solin: *Name. Reallexikon für Antike und Christentum. Sachwörterbuch zur Auseinandersetzung des Christentums mit der antiken Welt. Sonderdruck aus Band XXV.* Anton Hiersemann 2013.

Antiikin kirjallisuuden ja kulttuurin harrastajalle on tuttua, miten kreikkalaisilla oli vain yksi nimi, esimerkiksi Platon, mutta roomalaisilla miehillä kolme, kuten Marcus Tullius Cicero (etu-, suku- ja lisänimi) ja naisilla ainakin varhaisempina aikoina tyypillisesti yksi nimi, esimerkiksi Tullia. Mutta tilanne oli itse asiassa paljon monimutkaisempi, jos huomioon otetaan isännimet, pilkkanimet, hellittelynimet (Cicero käytti rakkaasta Tullia-tyttärestään nimimuotoa Tulliola) ja sodassa saavutetun voiton johdosta (Africanus) saadut lisänimet sekä ajan myötä, kohti myöhäisantiikkia ja kristillistä ai-

kakautta, tapahtuneet muutokset. Nimistöntutkimuksesta onkin muodostunut merkittävä antiikintutkimuksen osa, sillä nimistä ja nimityskäytännön muutoksista avautuu monenlaisia kulttuuri- ja sosiaali-historiallisia sekä etnografisia (kuten juutalaisten ja muiden Väli-meren itäosien kansojen merkitys Kreikassa ja Roomassa) näköaloja.

Sen jälkeen kun Iiro Kajanto (1925–97, latinan kielen ja Rooman kirjallisuuden professori Helsingin yliopistossa 1967–92) julkaisi vuonna 1965 perustavanlaatuisen tutkimuksensa *The Latin Cognomina*, nimistöntutkimuksesta (ja siihen läheisesti liittyen epigrafiikka) on papyrologian ohella tullut suomalaisen antiikintutkimuksen merkittävin ja kansainvälisesti tunnetuin alue. Tutkimusalueen – nimistöntutkimus ja epigrafiikka – johtavaksi edustajaksi Kajannon jälkeen on noussut Heikki Solin, joka on julkaissut valtavan tieteellisen tuotantonsa, monografoita ja artikkeleita, suverenisti niin saksaksi ja englanniksi kuin italiaksi ja ranskaksikin, eli siis kaikilla nykyisen antiikintutkimuksen keskeisillä kielillä.

Antiikin nimistön tutkimuksen tähänastiset tulokset Solin on summannut arvostettuun tietosanakirjaan *Reallexikon für Antike und Christentum* kirjoittamassaan artikkelissa. Vaikka kyseessä on tietosanakirja-artikkeli, se olisi ”tavalliseksi” kirjaksi painettuna ja esityksessä käytetyt runsaat lyhenneet avattuina hyvinkin pienen monografian mittainen.

Lyhyen johdannon jälkeen Solin käsittelee erikseen kreikkalaisia, roomalaisia ja kristillisiä nimiä. Hän esittää selkeän luokituksen erityyppisistä nimistä sekä

siitä, miten ne on muodostettu ja yleensä, mistä nimiä on saatu (esimerkiksi miehuuteen, maineeseen, hurskauteen tai vaikka kalenteriin liittyvät nimet). Latinalaisista lisänimistä (*cognomina*) Solin on esittänyt 16-kohtaisen luokituksen niiden lähtökohdan mukaan. Naisten ja orjien nimet ovat saaneet omat lukunsa.

Solinin esityksessä on lukuisia kiinnostavia näkökohtia, joista tähän voidaan poimia vain muutamia. Useista artikkelin kohdista havainnollistuu, miten merkittävää aineistoa nimet tarjoavat etnisten kysymysten tarkastelemiseksi. Solin muistuttaa, miten muut kuin kreikkalaiset ja roomalaiset nimet olivat enimmäkseen etnisesti relevantteja ja kertoivat kantajansa etnisestä alkuperästä. Suosituin seemiläinen nimi lännessä oli Malchio. Idän ja lännen vuorovaikutusta puolestaan osoittaa se, että Aleksanteri Suuren itään suuntautuneen sotaretken jälkeen Isis-jumalattaren nimeen pohjautuvat nimet yleistyivät (Isigenes, Isidoros).

Nimien periytymisestä suvussa tarjooa esimerkin tunnettu tragediankirjoittaja Euripides. Hänen isänsä oli nimeltään Mnesarkhos ja hänen kaksi ensimmäistä poikaansa olivat nimeltään Mnesarkhides ja Mnesilokhos, kun taas kolmannella pojalla oli kirjailijan oma nimi Euripides; myös yhdellä kirjailijan veljenpojalla oli nimenä Euripides. Kreikkalaisten lisänimien alalajin muodostavat pilkkanimet, kuten Iros, joka Homeroksen Odysseissa esiintyy kerjurin nimenä (oik. ”herra Iris”).

Roomalaisilla oli nähtävästi etruskien perintönä aluksi vain yksi nimi, kuten voidaan päätellä esimerkiksi sinänsä paljon tieteellis-

tä keskustelua aiheuttaneesta niin sanotusta *Fibula Praenestina* (Praenesten solki), jossa esiintyy teksti *Manios med fhefhaked Numerio* (klassisella latinalla *Manius me fecit Numerio*, Manius teki minut Numeriukselle). Kun roomalainen nimisysteemi sittemmin kehittyi paljon monimutkaisemmaksi, on kiinnostavaa, että etunimien määrä jäi suhteellisen vähäiseksi. Myöhemmän tasavallan aikana suosituimmat etunimet olivat Gaius, Lucius, Marcus, Publius ja Quintus. Kuten latinan alkeiskurssinkin suorittaneet muistavat, nimet esiintyvät teksteissä lyhenteinä.

Omalaatuksena tapauksena voidaan pitää vapautettujen orjien nimenmuodostusta. Esimerkiksi Ciceron sihteerinä toimi Tiro, mutta vapautuksensa jälkeen hänen koko nimensä tuli kuulumaan isäntänsä mukaan M. Tullius M. I. Tiro (Marcus Tullius Marci libertus [Marcuksen vapautettu] Tiro). Oman ryhmänsä muodostavat niisanotut *nomina artis*, kuten taiteilijoiden ja gladiaattoreiden nimet. Nämäkin tarjoaisivat aihetta myös laajemmalle esitykselle, kun mieleen muistuu roomalaisten näyttelijöiden kreikkalaisia nimiä, kuten Aisopos ja Metrobios. Kaunokirjallisuudessa esiintyvistä nimistä Solin muistuttaa tapauksista, joissa kirjailijan käyttämät nimet tulivat yleisempään käyttöön. Sellaisia olivat Petroniuksen romaanisankareiden nimet Ascyllus ja Encolpius.

Juutalaisista ja kristillisistä yhteyksistä tunnetuista nimistä Solin tarkastelee Petrus-, Paulus- ja Iohannes-nimiä. Esimerkiksi Petrus näyttää olleen käytössä Roomassa jo kolmannen vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla (jKr.) nimenomaan kristityillä. Petrus-nimestä

Solin on julkaissut myös suomenkielisen artikkelin (*Teologinen Aikakauskirja* 2/1985). Kristillisistä nimistä Solin käsittelee myös useita sellaisia, joissa on mukana jumalaa (*deus, theos*) merkitsevä sana, kuten Adeodatus ("Jumalan antama") tai Quodvultdeus ("Mitä Jumala tahtoo"). Samoin Solin on maininnut esimerkiksi sapatti-sanasta muodostetun Sabbatius-nimen.

Solinin ja Kajannon ohella antiikin nimistön tutkimusta ovat Suomessa harjoittaneet, kuten artikkelin runsaasta kirjallisuusuutteista ilmenee, myös Mika Kajava ja Olli Salomies. Olisi toivottavaa, että esimerkiksi juuri Solinin laajan tietosanakirja-artikkelin pohjalta julkaistaisiin myös suomenkielinen esitys antiikin nimistä ja niistä avautuvista näköaloista.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen professori.